

ZÁKÁNY TÓTH PÉTER

„minden perc, minden papir pénz”

A jogi és gazdasági diskurzus összjátéka Kosztolányi Dezső első kötetének alakulásában

„Az írói jog kizáróbb és szentebb minden más tulajdoni jogoknál, mert az író maga, mintegy semmiből látszik teremteni. [...] Az író szellemi tőkét állít elő, mellynek kamatjaihoz utódainak annyival egyenesebb joga van, mivel a' tőke *valódi hasznát* maga a' nemzet huzza, mellynek életét az író szentelé.”¹

I.

Paradox módon hagyományosan talán semmi sem kevésbé összeegyeztethetlenebb, mint a modern értelemben felfogott szerző fogalma és az ezt voltaképpen életre hívó, gazdasági megfontolások mentén zajló beszéd.² Valahányszor csak szóba kerül, hogy az írók az írásaik után kapható jövedelemből szeretnének megélni, megszerezvén a műveik fölött járó, rendszeres anyagi forrást biztosító, kizárólagos jogokat, mihelyt megjelenik az ezt kiváltó okok valódi természetéről való beszéd, lényegében azonnal a diskurzus peremére is szorul. Olyannyira, hogy nem csupán a gazdasági megfontolások elképzelhetetlenek az írást egyáltalán befolyásoló tényezőként, de az ide sorolható számos közhely közül éppen az ilyen gazdasági érdekek explicit jelenléte vagy jelen nem léte vonhat többek között határt (legalábbis a kultúra bizonyos szakaszaiban) a maga autonómiájában vett szépirodalom és a kereslet-kínálat anyagi szükségleteinek végletesen kiszolgáltatott populáris irodalom termékei között.³ Történiék tehát ez végső soron akár azért, mert a szerzőről szóló beszédet egyaránt megalapozó esztétikai ideológia érdek nélküli műalkotásról szőtt elképzelése ezt megköveteli,⁴

¹ SZÉKELY József, *Írói tulajdon*, Életképek, 1847. október 30., 551. (kiemelés tőlem)

² Erre hívja fel a figyelmet Roger CHARTIER, *A szerző alakjai*, ford. BALÁZS Eszter, Vulgo, 2000/3–5, 306.

³ Ennek értelmezésére tettem kísérletet egy korábbi tanulmányomban Jókai Mór kapcsán: ZÁKÁNY TÓTH Péter, „A Jókai-írógép”: *Jókai és a folytatásos regény = Nemzeti művelődés – egységesülő világ*, szerk. SCHEIBNER Tamás, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, ZÁKÁNY TÓTH Péter, VINCZE Ferenc, Bp., Napkút, 2010, 50–120.

⁴ Az ide köthető filozófiai reflexiók áttekintését főként német kontextusban lásd Martha WOODMANSEE, *A zsenialitás és a szerzői jog: A „szerző” létrejöttének gazdasági és jogi feltételei*, ford. KISÉRY András, Vulgo, 2000/3–5, 363–378, főképp: 373–377.

vagy hazai környezetben a szerzői jog kodifikációját befolyásoló ún. „nemzeti protekcionizmus” eleve összeegyeztethetetlennek bizonyul bármiféle gazdasági logika jelle- gével,⁵ a végeredmény mindig az, hogy a „valódi” író által ily módon megszerezhető anyagiak mértéke eltörpül ahhoz a szimbolikus értékhez viszonyítva, amelyet a munkája eredményeként létrejövő műalkotás magába foglal, illetve amekkora hasznot ez a nemzeti kultúra számára hajt.

Úgy tűnik, különösen igaz ez Kosztolányi Dezső első verseskötete, a *Négy fal között* esetében is. A szerzője életében önállóan három kiadást megért, számos változá- son átesett kötet⁶ második kiadásáról a Kosztolányi életművét feldolgozó monográfia írója például – miközben megjegyzi, hogy ebben a rövidebb formájában „sokkal erő- sebb lett” – a változás/változtatás mozzatrugójaként már kizárólag „szerzőjének azt a továbbiakban gyakori eljárását” nevezi meg, amely „a szövegek új környezetbe helyezésével új egység”-et hoz létre.⁷ Ezzel igazából nem tesz mást, mint megerősíti azt a későbbi fejlemények felől kétségtelenül igazolódó feltevést, hogy „a *Négy fal között* je- lentősége a rákövetkező kötet előkészítésében rejlik”: „[e]lső kísérlet versfüzerek (cik- lusok) kialakítására”.⁸ (Ez nyilvánvaló utalás *A szegény kisgyermek panaszai* néhány évvel később valóban bekövetkező, töretlen sikerére.) Másrészt ennek köszönhetően önkéntelenül is azt sugallja, hogy az alkotói módszertanban bekövetkező változások/ változtatások egyedül az életmű egészének esztétikai mérlegelésén belül válnak iga- zán kezelhetővé. Bizonyos értelemben így viszont annak az Ady Endrének az örökösé- sévé válik, aki, ugyan teljesen más megfontolások alapján, de elsőként nevezte a *Négy fal között* szerzőjét „abszolút”⁹ vagy „irodalmi” költőnek,¹⁰ és amely értékelés az élet- mű egészével vagy részeivel kapcsolatosan azóta is gyakran hangoztatott tétel maradt.

Jóllehet Kosztolányit már a kötet anyagának első összeállítása idején legalább any- nyira foglalkoztatta, hogy olyan hivatásos íróvá váljon, aki kizárólag a művei után járó tiszteletdíjakból tartja fenn önmagát. Amikor – feltehetőleg valamikor 1906. augusztus 6-a vagy 7-e körül – magyarázkodó sorokat ír az ekkor még vele szoros

⁵ T. SZABÓ Levente, *A modern magyar szerzőség feltalálása és ideológiái: a szerzői jog első magyar törvényé- ről*, Helikon, 2011/4, 577.

⁶ A második kiadástól kezdve 139-ből 99 verset kihagyott, kipurgálja az alcímeket, egymástól eredetileg függetlenül létező versfüzerek részeit kirotálva, teljesen új verscsoportokat alkot.

⁷ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 40–41.

⁸ *Uo.*, 24.

⁹ A kijelentés eredeti kontextusa így hangzik: „Kosztolányi Dezső egy Nyugatra vetett perzsa költő. Csunya, tudományos szóval ime meg akarom magyarázni ezt a budapesti kávéházak népének is: abszolút költő. Ha föladnám neki Arábia történetét, a reneszánszot, Häckelt, az egyszeregyet vagy a magyar agrár-kérdést: ő mindegyikben ezer költői témát találna.” Lásd ADY Endre, „*Négy fal között*” (*Kosztolányi Dezső eredeti verses könyve*): – *A Budapesti Napló eredeti tárcája* –, Budapesti Napló, 1907. június 1., 2.

¹⁰ Eredeti kontextusában: „Emberi dokumentumokat nem kínál ő, mert nem kínálhat. Valami félelmetesen új egyéniségnek gyilkos tolokodásával vagy tiltakozásával sem keseríti ő el a jámbor lelkeket. Ő művész, ő költő, ő író, nem tudom, hogy mindenkivel meg tudom-e magam értetni: ő irodalmi író.” Lásd *Uo.*, 2–3. Arról, hogy ez milyen ellendiskurzus megalkotására készítette Kosztolányit, monografikus áttekintést nyújt: VERES András, *Kosztolányi Ady-komplexuma: Filológiai regény*, Bp., Balassi, 2012.

barátságot ápoló Babits Mihálynak, hogy miért nem küldte el az eddig már többször beígért verseit, a késlekedés okaként, immáron többedszer,¹¹ az újságírói robottal (a Budapesti Napló és a Magyar Szemle munkatársa ekkor) járó szerepváltást jelöli meg:

elsiratom a régi jó időket, a szüzi és szeplőtelen barátság és a hosszú levelek korszakát. [...] Ma, kedvesem, egész más idők járnak. Az öntudat korszakát élem. Testemet, lelkemet megvették. A szerkesztőségekben le vagyok kötve. Minden tollvonásomat megfizetik.¹²

Egyfelől tehát egyenlőségjelet tesz az írásra fordított idő és az ezért kapható jövedelem között, kizárva ezáltal a kedvtelésként felfogott, írásos, pusztán szórakozásból végzett, baráti eszmecserék lehetőségét. Majd mindezt levele végén kiterjeszti szépirodalmi szövegeire is:

A verseket már útnak indítom. Kérem három napon belül mind küldje vissza, mert bármelyik pillanatban szükségem lehet rájuk. [/] Nagyon kedves lenne, ha megtenné kérésemet. Nálam minden perc, minden papír pénz. [...] Azért tehát sietség, kedves jó barátom.¹³

Tény, hogy Kosztolányi a Babits által „újságból kivagdalt versek összeragasztott”¹⁴ gyűjteményeként aposztrofált, vélhetően iskolai füzet¹⁵ eljuttatása idején, a majdani *Négy fal között* 139 darabjából már legalább 104-et létrehozott, amelyeket a nyomtatott kötet cikluscímeihez nagyban hasonló összefoglaló elnevezésekkel tett közzé

¹¹ A vonatkozó levelek a következők: *Babits – Kosztolányi Dezsőnek* [Budapest, 1906. máj. 31. előtt], BABITS Mihály, *Levelezése: 1890–1906*, kiad. ZSOLDOS Sándor, Bp., Historia Litteraria Alapítvány – Korona, 1998, 247, 518. [a továbbiakban: BML1]; *Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak* [Budapest, 1906. máj. 31.], MTAK Ms 4621/59., 1v., lásd BML1, 247–248; *Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak* [Budapest, 1906. jún. 24.], MTAK Ms 4621/61., 1r–1v., lásd BML1, 249.

¹² *Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak* [Budapest, 1906. aug 6. vagy 7. körül], MTAK Ms 4621/37, 1r., lásd BML1, 250. Zsoldos június 28. előttre datálja a levelet, de mint arra RÓNA Judit joggal figyelmeztetett, *terminus ante quem*ként a 28. meglehetősen kérdéses. Vö. RÓNA Judit, *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája, 1883–1908*, Bp., Balassi, 2011, 315. A datálás illetően módosítására lásd a kötet kritikai kiadásának végére írott tanulmányom, *Az „ős-kötet” (keletkezés) I. fejezetét [kézirat]*.

¹³ *Uo.*, 3r., lásd BML1, 251. (A Kosztolányi Dezső által írt, a tanulmányban betűhíven idézett levelek kéziratában az aláhúzással és kettőzött aláhúzással ellátott részek mind a szerző kiemelései, ezért azokat, az ott található formájukban igyekeztem változatlanul megőrizni. – Z.T. P.)

¹⁴ *Babits – Juhász Gyulának* [Szekszárd, 1906. augusztus 18. után], BML1, 276. A datálást Belia György érvei alapján módosítottam, lásd *Babits – Juhász – Kosztolányi levelezése*, kiad. BELIA György, Bp., Akadémiai, 1959, 283. [A továbbiakban, rövidítve: BJKL.]

¹⁵ Ezzel kapcsolatosan lásd KOSZTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Bp., Révai, 1938, 151; illetve lásd még PAKU Imre utószavát, KOSZTOLÁNYI Dezső, *Szeptemberi áhitat: Kiadatlan költemények*, kiad. PAKU Imre, Bp., Révai, 1939, 235.

korábban különféle kiadványokban. Babits mind a Kosztolányinak,¹⁶ mind a Juhász Gyulának írt¹⁷ méltatásában csupa olyan szöveget nevez meg, amelyek a nyomtatott változatban szintén felbukkannak.¹⁸ Továbbá az is igaz, hogy a kötet 1907. május 19-i megjelenéséig¹⁹ eltelt bő kilenc hónapban, az annak tartalmát képező 49 verspublikációból mindösszesen csak 23 az, amely addig ismeretlen volt a nyilvánosság előtt. A maradék 26 másod- vagy harmadközlés, 12 pedig, jelenlegi tudásunk szerint, a kötet pünkösdi piacra kerüléséig egész egyszerűen kéziratban maradt.²⁰ Annak ellenére azonban, hogy Kosztolányi látszólag mindent megtett ismertté válása érdekében, és legfőképpen azért, hogy a nyilvánosság előtt folyamatosan „keringésben tartsa” a *Négy fal között* szövegeit, a kiadás előkészítése meglehetősen kalandosnak bizonyult. Többek között erről tanúskodik a kötet illusztrátorául felkért Kürthy Györgynek alighanem saját kezűleg eljuttatott írásos üzenete:

ezer gond, ezer pech akadályozott meg abban, hogy a szavamat betartsam. Többek közt a verskötet kiadását sem vállalták el. Kell e ennél nagyobb csapás most <rend [?]> szegény fejemre? [/] Természetesen ennek ellenére is megjelennek pünkösdre. A <j>nyomás munkáját azonban nem lehet fe<n>ltartanunk, mert minden pillanat drága. Így is kétséges <megjelenhetek-e> készek leszünk-e az ünnepre. [/] Kérem tehát tekintsen bele <a>e papirosok közé. Egy óra elegendő lesz arra, hogy fogalmat szerezzen az én poézisemről, – ha szabad magamat így kifejezni. [/] Erre egyébként ön fog felelni – rajzban. [/] Holnap tíz órakor eljövök a kötetért, mert haladéktalanul a nyomdába kell vinnem. Igen örülnék, ha ekkor találkozhatnék önnel. Mindenesetre azonban kérem, hagyja künn a papirosokat, levelével egyetemben, melyben tudatja velem az impresszióit, vagy a helyet és időt, ahol leghamarabb beszélhetünk egymással. [/] Én egy cimképeket [th!], pár fejlécut szeretnék<,> tusrajzokat. [/] Most sietek. Ég önnel. Ezer dolgom van...²¹

¹⁶ Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek, Szekszárd, 1906. augusztus 18., OSzK Fond III/95/2., 3; lásd BML1, 269.

¹⁷ Babits – Juhász Gyulának [Szekszárd, 1906. augusztus 18. után], BML1, 276.

¹⁸ Az árkádok alatt; Egy örülthöz; Fasti: Karácsony, Húsvét, Pünkösöd; Magyar szonettek [Kisasszony; Szent László jelenése; Mohács: Csata előtt, A csata, A csata után; Zrinyi, a költő]; Budapest. Vö., KOSZTOLÁNYI Dezső, *Négy fal között: Költemények*, Bp., Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1907, 10–12, 15–17, 106–108, 134, 137, 138–139, 140, 142–147. [A továbbiakban rövidítve: NFK1.]

¹⁹ Legalábbis ezt támasztja alá A Polgár rövid híre: „Kosztolányi Dezső, a kiválóan talentumos fiatal poéta versei ezen a címen ma megjelentek. Ezuttal csak jelezzük a könyv nyilvánosságra jutását, amelynek ismeretetésére legközelebb visszatérünk.” A Polgár, 1907. május 19., 8.

²⁰ Az utóbbi feltételezést a Magyar Nemzet beharangozója szintén megerősíti: „Kosztolányi [...] »Négy fal között« című pünkösdre egy verskötetet ad ki, a melyben eddig megjelent és részben meg nem jelent verseit gyűjtötte össze.” Magyar Nemzet, 1907. április 24., 6.

²¹ Kosztolányi Dezső – Kürthy Györgynek [Budapest, 1907. április közepe és április 25. vagy 26. között], OSZK Leveletár, 1r.–1v.; Kosztolányi Dezső, *Levelek – Naplók*, kiad. Réz Pál, az 1933–1934-es naplót kiad. KELEVÉZ Ágnes, KOVÁCS Ida, Bp., Osiris, 1996, 123. [A továbbiakban rövidítve: KDLN.] A KDLN a

Az üzenet meglepő módon arról árulkodik, hogy a könyv eredeti kiadója, bár úgy tűnik, végérvényesen elállt a megjelentetés szándékától, a nyomdai munkálatok már zajlanak. Mai szemmel nézve ez csak akkor lenne igazán lehetséges, ha Kosztolányi erről, mint egy múlt időben bekövetkezett, de már azóta megoldódott nehézségről beszél, azaz közben új kiadót keresett és talált; vagy ha saját maga finanszírozta a nyomdai költségeket, vagyis műve lényegében magánkiadásban jelent meg. Ez utóbbit látszanak elfogadni a KDL1 szerkesztői.²² Álláspontjukat a Kürthy-levélen túl alátámasztja az is, hogy a majdan megjelenő kiadvány impresszumában, a Pallas által egyaránt tulajdonolt kiadói és nyomdai üzletág közül valóban csak az utóbbi van megnevezve.²³ Igaz, annak érdekében, hogy kellően koherenssé tegyék az érvelésüket, a Budapesti Naplóban található beharangozó szövegét a szerkesztők némileg pontatlanul parafrázeálták.²⁴

Egy könyv impresszumának adataiból ugyanakkor azért nem vonhatók le sziklaszárd következtetések, mivel csakis akkor beszélhetnénk teljes bizonyossággal arról, hogy például a Pallas nyomdai üzletága csupán bérmunkát hajtott végre, ha a kiadó (aki lehetett akár maga a szerző is) és a nyomda bizonyíthatóan különböztek egymástól. Ennek klasszikus esete Havas Imre és Gémes Ferenc munkája, *A gőzmozdony: Mozdonyvezetők, vasúti művezetők és ipariskolai tanulók használatára szánt kézikönyve*, amelynek kiadója a *Kazán- és Gép-újság*, ám nyomását eközben a Pallasnál végezték.²⁵ Nem véletlen, hogy a Részvénytársaság a kiadványt eleve bizományba történő eladásra kínálja fel, de terjesztésében már nem játszik szerepet.²⁶ Emellett viszont olyan adatunk is van, amikor a megrendelő szintén egy intézmény, a kiadvány arculata ennek ellenére olyan jellemzőket hordoz magán, amelynek köszönhetően a könyv sokkal inkább a szerzői kiadásokhoz áll közel. Az 1906-ban megjelenő *Katonai szótár* impresszuma szerint a

levél keletkezését 1907 elejére helyezi (nem adva meg pontosabb dátumot), a kritikai kiadás sorozatában megjelent levelezéskötet szerkesztői pedig április közepe körülire. Lásd KOSZTOLÁNYI Dezső *levelezése I.: 1901–1907*, Kosztolányi Dezső Összes Művei, Kritikai kiadás, s. a. r. BUDA Attila, JÓZAN Ildikó, SÁRKÖZI Éva, Pozsony, Kalligram, 2013, 623. [A továbbiakban rövidítve: KDL1.] Arról, hogy részben éppen a KDL1 jegyzetei alapján miért lehetséges az írásos üzenet keletkezési dátumát kitolni április 25-ig vagy 26-ig, lásd a *Négy fal között* kiadásának általam készített, vonatkozó fejezetét.

²² „A nyomdai költségek finanszírozása érdekében KD előfizetési felhívásokat tett közzé és köröztetett barátaival.” (KDL1, 624.)

²³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Négy fal között: Költemények*, KÜRTHY György rajzaival, Bp., Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1907.

²⁴ A KDL1 jegyzetei között ez olvasható: „a *Budapesti Napló* április 23-i számának 11. oldalán a már említett kishírben tudatta, hogy K. D. összes költeménye Kürthy György művészi illusztrációival pünkösdkor fog megjelenni a Pallas nyomdájának kiadásában” (KDL1, 626). Az említett kishírben viszont ez: „K o s z t o l á n y i Dezső, a Budapesti Napló munkatársa, kötetbe gyűjtötte össze költeményeit. A vaskos, tizenkét ivre terjedő kötet »Négy fal között« címen, K ü r t h y György művészi illusztrációval pünkösdkor fog megjelenni a P a l l a s részvénytársaság kiadásában.” *Kosztolányi Dezső költeményei*, Budapesti Napló, 1907. április 23., 11.

²⁵ HAVAS Imre, GÉMES Ferenc, *A gőzmozdony: Mozdonyvezetők, vasúti művezetők és ipariskolai tanulók használatára*, Bp., Kazán- és Gép-újság, 1906.

²⁶ Corvina: A Magyar Könyvkereskedők Egyletének Közlönye, 1906. február 10., 18.

kötet „A Magyar Kir[ályi]. Honvédelmi Minisztérium hivatalos kiadása, ennek ellenére a kiadás helye után a Részvénytársaság teljes neve (Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság) és az évszám következik.²⁷ Miközben tehát teljesen egyértelmű, hogy a Honvédelmi Minisztérium itt csupán megbízza a Pallast az általa elkészített kézirat szerkesztésével és nyomdai kivitelezésével,²⁸ addig a helyzet pikantériája, hogy a korábbi logikának ellentmondva, a részvénytársaság a teljes nevével van jelen az impresszumban. Ami mégis megkülönbözteti az előző és a mostani kötetet egymástól, indokolva egyúttal a gyakorlatban ily módon felmerülő változás esetleges következtelenségét, az nem több és nem kevesebb, mint hogy ebben az esetben a Pallasnak már csak a megbízóval együtt járó presztízs szempontjából is megérhette minél jobban hangsúlyoznia a könyv előállításában való részvételét.

Ehhez képest ugyanakkor az Erdős Renée új verseit és „lyrai regényét” tartalmazó *Új dalok: Kleopatra*, amely szintén a Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaságnál jelent meg (és amely hasonlóan kalandos utat járt be, mint a *Négy fal között*), impresszumban ugyancsak az egyik, pusztán a nyomdai üzletág található.²⁹ Jóllehet Erdősről egyértelműen tudható, hogy ekkor már meglehetősen közkedvelt írónak számít – a Pallas gondozásában ez legalább a negyedik könyve –, illetve az is, hogy a Bródy Sándor szerkesztésében kibocsátott *Jövendő*, amely eredetileg folytatásokban közölte a *Kleopatrá*t, és amely nem kis mértékben éppen Erdős népszerűsítését tűzte ki egyik céljául,³⁰ a lírai regény publikálásának kezdetén még szintén a Pallasszal közös tulajdonban volt.³¹ Sőt Erdős, már eleve a lap első száma előtt eladja a Pallasnak a *Kleopatra* „kiadási jogát”, azzal a kitételrel, hogy a művet még abban az évben megjelentetik.³² Igaz, az első közlemény csak a lap 46., december 27-i, utolsó számában kerül az olvasók elé,³³ amelyben Bródy egyúttal bejelenti, hogy a *Jövendő* tulajdonost vált (megszüntetve a Pallasszal fennálló tulajdonosi közösségét), és innentől kezdve az anyagi ügyekért a továbbiakban a szerkesztő felel.³⁴

Ezzel nagyjából egy időben, egészen pontosan 22 nappal korábban, vélhetőleg a fenti bejelentéssel összefüggésben, a kiadó egy második szerződésben lemond a *Kleopatra* megjelentetéséről, annak ellenére, hogy a *Jövendő* nyomtatása még 1904. március 27-ig a Pallasnál marad. Cserébe a verses regény helyett egyéb munkák jogainak az átruházását

²⁷ *Katonai szótár: Német-magyar rész*, Bp., A Magyar Kir[ályi]. Honvédelmi Minisztérium hivatalos kiadása, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1906.

²⁸ N. PATAKI Márta, *A Kossuth Nyomda története: 1884–1984*, Bp., Kossuth Nyomda, 1984, 111.

²⁹ ERDŐS Renée, *Új dalok, Kleopatra*, Bp., Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1906.

³⁰ MENYHÉRT Anna, *Női irodalmi hagyomány: Erdős Renée, Nemes Nagy Ágnes, Czóbel Minka, Kosztolányiné Harmos Ilona, Lesznai Anna*, Bp., Napvilág, 2013, 36.

³¹ JUHÁSZ Ferencné, *Bródy Sándor*, Bp., Akadémiai, 1971, 202. Illetve N. PATAKI, *i. m.*, 112.

³² *Erdős Renée szerződésai, elszámolásai és a műveire vonatkozó üzleti levelek*, PIM Kt, V. 3302/8., 2. f.: 1903. január 29.

³³ ERDŐS Renée, *Kleopatra: Lyrai regény*, *Jövendő*: Irodalmi és politikai újság, 1903. december 27., 49–51.

³⁴ N. N. [BRÓDY Sándor], Uo., [94.]

várják el Erdőstől.³⁵ Majd végül 1904. január 25-én Erdős és a Pallas között létrejön egy olyan, „új” megállapodás, amely már nem csupán a *Kleopatráról*, de a „»Versek« című kötetben nem foglalt újabb költeményeinek” egy közös, 14 nyomtatott ívre terjedő kötetben való megjelentetésének a jogát ruházásáról is rendelkezik. A kiadó fizetne ezért cserébe 600 korona honoráriumot, és a könyv előállítás, valamint kiadási költségeinek a megtérülése után, amelyet a Pallas az „eladott kötetekből befolyó” jövedelméből kívánt fedezni, „minden eladott példány után további 50 fillért”.³⁶ A kötet megjelenésig az utolsó adatunk, hogy a kiadó 1904. november 2-án már az *Ujabb versek* levonatait küldi, arra várva, hogy az író impimálva juttassa vissza azokat.³⁷ Erdős aztán egy olyan egyszemélyes vállalkozásba fog, amely feltehetően felemészti minden idejét.³⁸ Alighanem ez játszhatott közre abban, hogy a kötet a címdalton feltüntetett impreszum adatoktól némileg korábban ugyan, de a szerződéskötéshez képest csak meglehetősen későn, valamikor 1905 végén hagyja el a nyomdát. Legalábbis ezt támaszthatja alá a Vasárnapi Újság 1905. december 17-i közleménye,³⁹ illetve az, hogy a második szerződésben említett 1905-ös novelláskötet hátsó fedelén, a Pallas kiadásában felsorolt könyvek alatt már ez a kötet is, a megjelentek között található – igaz, feltehetőleg tévesen.⁴⁰ Ám mindezek ismeretében sem utal semmi jel arra, hogy ne az 1904. január 25-én kelt szerződés eredményét lássuk viszont az 1906-os évszámmal ellátott Pallas-kiadásban.

Míg tehát a Pallas az első két esetben nem is léphetett volna fel jogos igényekkel, hiszen mindkettőnél csupán bér munkát teljesített (az elsőnél egy kiadó, az utóbbinál pedig egy intézmény volt a kötetek alapját képező kézirat feltételezhető, jogos tulajdonosa), addig Erdős Renée-vel kapcsolatban már minden látszat ellenére igen, ami elsősorban piaci érdekeinek volt betudható.

Más a helyzet az NFK1-et beharangozó írásokkal. Ezek, egy kivétellel (lásd a Budapesti Napló szövegét) vagy nem nevezik meg a kiadót, kizárólag Kosztolányira ruházva a megjelentetés és a prenumerációgyűjtés szerepét, alátámasztva ezáltal a magánfinanszírozásról szóló hipotéziseket, vagy a kiadót egész egyszerűen a kiadás helyével pótolják.⁴¹ Bennük Kosztolányi tényleg úgy tűnik fel, mintha ő lenne mindenért egy személyben felelős,⁴² és egyébként valóban részt vett az

³⁵ Erdős Renée szerződése..., PIM Kt, V. 3302/8., 3. f.

³⁶ Uo., 4. f., a szerződés első és második pontja.

³⁷ Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság [az ellenjegyző olvashatatlan] – Erdős Renéenek, Budapest, 1904. november 2-án, lásd Erdős Renée szerződése..., PIM, V. 3302/8, 5. f.

³⁸ MENYHÉRT, i. m., 35, 48.

³⁹ „A szép kiállítású kötet a Pallas-részvénytársaság [sic!] kiadásában jelent meg; finom rajzú címlapja Márkus Géza műve.” N. n., *Új dalok: Kleopatra*, Vasárnapi Újság, 1905. december 17., 829.

⁴⁰ ERDŐS Renée, *Csodálatos mezőkön*, Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1905. Vö. még: Corvina: A Magyar Könyvkereskedők Egyletének Közlönye, 1906. január 10., 1.

⁴¹ *Négy fal között, Kosztolányi Dezső versei*, Bácskai Hírlap, 1907. április 27., 3.: „Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei jelennek meg fővárosi kiadásban”.

⁴² Vö. *Kosztolányi Dezső versei*, Magyar Nemzet, 1907. április 24., 6.: „Előfizetéseket a szerző már most is elfogad. A könyv ára három korona lesz. Előfizetéseket a szerző nevére a Budapesti Napló [ti. Kosztolányi a lap munkatársaként dolgozott ekkoriban] szerkesztőségébe küldendők.”

előfizető-toborzásban.⁴³ Emellett viszont az is nyilvánvaló, hogy a Szeged és Vidékében megjelenő rövidke szöveg⁴⁴ valójában nem egy igazi előfizetési felhívás. Egyáltalán nem nyújt semmiféle információt a kötet áráról, de az előfizetések beküldésének a határidejéről és helyéről sem. Ehelyett szűkebb értelemben egy olyan beharangozónak tekinthető, amelynek elsődleges funkciója, hogy felhívja a lehetséges könyvvásárló figyelmét a kötet megjelenésére, ezért a vásárlóknak egy olyan csoportjával számol inkább, akik a kötet tervezett május 19-i, nyomdából való kikerülését követően – minden különösebb nehézség és „közvetítő” nélkül – közvetlenül hozzáférhettek a könyvhöz. Ez azt feltételezi, hogy az előfizetési íveken beérkező vevőkörön túl a kiadó (akár Kosztolányi, akár maga a Pallas) már eleve eladható, az előre megrendelt példányok feletti darabok értékesítésével számolt, ami persze nem feltétlenül zárja ki egy esetleges szerzői kiadás lehetőségét. Már csak azért sem, mert ismerünk olyan eseteket, amikor egy kiadvány megjelentetéséhez prenumerációkat gyűjtenek, s az mégis felbukkan a kereslet szempontjából ígéretesnek tűnő helyszíneken. Ilyen volt például Kölcsey Ferenc és Szemere Pál egykori, *Élet és Literatúra* című folyóirata, amelyet éppen azért akartak a szerkesztők a szeptemberi pesti vásár alkalmával 1826-ban forgalomba hozni, hogy az ilyen módon a lehető legtöbb emberhez juthasson el.⁴⁵ A prenumeráció intézménye tehát önmagában még nem szavatolja, hogy a forgalomba kerülő könyv mennyiségének meg kell egyeznie az előfizetések számával. Nagyon is elképzelhető – különösen a századfordulón – egy olyan megállapodás, amely során a kiadó eleve úgy szabja meg az egyes példányok után fizetendő összeg mértékét, hogy cserében vállalja, bizonyos mennyiséget kvázi ingyenesen, a saját költségén bocsát a szerző rendelkezésére, sőt esetleg még azok terjesztésében is részt vesz.

Csak hogy az *Új versek* megjelenése előtt – amely ugyancsak a Pallas gondozásában került forgalomba, és amit a kiadó a teljes nevével vállalt a kiadványon⁴⁶ – Ady Endre, akinek már ez volt a harmadik kötete, szintén megrendelőket gyűjt. Mint Vidor Marcelnek panaszoja: „[a] Pallas csak akkor adja ki a kötetem, ha elegendő előfizető jelentkezik.”⁴⁷ Cserébe még 1905 májusában eredetileg három-négyszáz forint

⁴³ *Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulának*, Budapest, 1907. április [24.], OSzK Fond III/783/14., 1v., lásd BJKL, 151; *Kosztolányi Dezső – Kárpáti Aurélnak* [Budapest, 1907. tavasza, május 10. körül], OSzK Levelestár, *Kosztolányi Dezső levele Kárpáti Aurélnak*, 1v., lásd KDLN, 124. és KDL1, 627 (a névjegykártya hátoldalára írt rövid üzenetet a különböző beharangozóknak található, az ívek beérkezésének határidejéről szóló egybehangzó, május 10-i időpont miatt datáltuk így); *Kosztolányi Dezső – Babits Mihálynak*, Szabadka, 1907. július [7. után], OSzK Fond III/, 780/6., 1v. – 2r., lásd BABITS Mihály *Levelezése, 1907–1909*, kiad. SZŐKE Mária, Bp., Akadémiai, 2005, 47.

⁴⁴ *Kosztolányi Dezső versei*, Szeged és Vidéke, 1907. 95. sz. (április 25.), 8.

⁴⁵ BAJZA József és TOLDY Ferenc *Levelezése*, kiad. OLTVÁNYI Ambrus, Bp., Akadémiai, 1969, 314–315.

⁴⁶ ADY Endre, *Új versek* [Nagy Sándor címlapjával], Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1906.

⁴⁷ *Ady Endre – Vidor Marcellnak* [Budapest, 1905. nov. eleje], ADY Endre *Levelezése I. (1895–1907)*, kiad. VITÁLYOS László, Bp., Akadémiai – Argumentum, 1998, 137. [A továbbiakban rövidítve: AEL1.]

honoráriumban állapodik meg a részvénytársasággal,⁴⁸ amiből végül saját bevallása szerint csak 125 forintot kapott kézhez, jóllehet Juhász Gyulának erről úgy ír, hogy a „Pallas reménye ellenére bevette a költségeit”,⁴⁹ vagyis pénzügyi szempontból sikeresnek bizonyult a vállalkozás.

Hogy mégis mi indokolhatta a részvénytársaságnak azt a döntését, hogy a tiszteletdíj kifizetése ellenére is csak úgy volt hajlandó kiadni Ady verseit, ha előre biztosította bizonyos példányszám eladását,⁵⁰ annak magyarázata elsősorban a kor könyvpiacának viszonyaiban rejlik. Bevett panasz ugyanis a kiadók oldaláról, hogy a szortimenterek rendszeresen csak alacsony példányszámban rendeltek a könyveikből, gyakran mindösszesen 7 darabot, amelyből egyet eleve ingyenesen bocsátottak az eladó rendelkezésére,⁵¹ eközben a minden egyes példány után járó könyvkereskedői jutalék átlagosan 25–30% volt,⁵² de előfordult, hogy elérte a 40%-ot is.⁵³ A kiadó így jó esetben is 58–53, rosszabb esetben pedig 43%-ot kapott vissza a könyv árából, ráadásul a bizományi rendszernek köszönhetően, sokszor csak „egy és egy negyed év” eltelte után,⁵⁴ amelyből aztán fizetnie kellett a könyv előállítási költségeit: a szerző honoráriumát (ha volt ilyen, és mint ahogy láttuk, Adynál volt), a papírt, a nyomtatást, a terjesztéssel és kezeléssel kapcsolatos kiadásait, nem beszélve a kamatvesztéséről és a kiadással együtt járó kockázatról.⁵⁵ Míg ha előfizetők gyűjtésére kötelezte a szerzőt, akkor a vásárlókat egyrészt közvetlenül érte el, mérsékelve a terjesztés költségeit, másrészt pontosan abban a mértékben szabhatta meg a megrendelők számának a minimumát, amely többé vagy kevésbé fedezni tudta ráfordításait,⁵⁶ s így már a szortimenterek által értékesített példányok ára is sokkal inkább kalkulálható hasznot hozhatott a számára. Mivel tehát – mint Ady példáján láttuk – az előfizetők gyűjtéséből szintén nem következik, hogy egy könyv magánfinanszírozású lett volna, így nagyon is elképzelhető, hogy Kosztolányi csupán az *Új versek* költőjéhez hasonló kötelezettségek kényszerű vállalását értette a kiadó visszalépése alatt. Ami ha a tervezett időpont előtt nem sokkal derült ki, tényleg veszélybe sodorhatta az egész vállalkozást.

⁴⁸ *Ady Endre – Diósi Ödönéknek* [Budapest, 1905. márc. 26.], AEL1, 124.

⁴⁹ *Ady Endre – Juhász Gyulának* [Budapest, 1906. jún. 13. előtt], AEL1, 161.

⁵⁰ AEL1, 478.

⁵¹ WIESNER Jakab, *Egyesületünk és a magyar könyvkereskedelem*, Corvina: A Magyar Könyvkereskedők Egyletének Közlönye, 1905. szeptember 20., 154.

⁵² KÓKAY György, *A könyvkereskedelem Magyarországon*, Bp., Balassi, 1997, 120–121.

⁵³ WIESNER, *i. m.*, 154.

⁵⁴ KÓKAY, *i. m.*, 121.

⁵⁵ WIESNER, *i. m.*, 154.

⁵⁶ Erről lásd RÉVAY Mór János, *Írók–könyvek–kiadók: Egy magyar könyvkiadó emlékiratai*, Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1920, I, 344.

II.

Természetesen annak, ha valami nem magánkiadás, azért lehet egyáltalán bármiféle jelentősége, mert az ilyenkor szokásos jogi szituáció, ami egy kiadó és egy könyv írója között létrejön, befolyása alatt tarthatja a könyv további megjelenésének a körülményeit. Voltaképpen ez az egyetlen olyan biztos fogódzó – különösen, ha már nem áll rendelkezésre az eredeti szerződés –, amely árulkodó lehet a kezdeti megállapodásra vonatkozóan.

Például amikor Ady 1910 januárjában úgy dönt, hogy eladja a Nyugat Kiadónak az összes addig megjelent és még meg nem jelent, vagy meg sem írt, jövőbeli verseit, annak ellenére igyekszik a válogatás munkáját ekkoriban ellátó Elek Artúr tudomására hozni a kiadók megnevezését, hogy saját bevallása szerint kötetéből abszolút nem állt rendelkezésre példány, és nem emlékezett pontosan a megjelenések évszámaira sem:

1. Versek (Debrecen, 1899) [/] 2. Még egyszer (Nagyvárad, talán 1903) [/]
3. Új Versek (Pallas) [/] 4. Vér és Arany (Franklin) [/] 5. Az Illés szekerén (Singer) [/] 6. Szeretném, ha szeretnének (Nyugat) [/] Fenyő meg tudja mondani a dátumokat. Nekem egy könyvem sincs meg. A két elsőt persze magam adtam ki.⁵⁷

Majd 1911 januárjában, amikor ténylegesen megállapodik a Nyugattal, az ekkor kötött szerződés 2. pontja már valóban kitér a művek kiadói jogának a tisztázására:

Az 1. pontban említett minden irodalmi munkam [sic!] kiadói joga a Nyugat részvénytársaságot illeti meg s jogositva van a részvénytársaság azokat akár a Nyugat című folyóiratban, akár külön kötetben vagy gyűjteményes munkában közzétenni. Eddig megjelent műveim közül nem képezi a Nyugat r.t. tulajdonát a Singer és Wolfner cégnél megjelent »Az Illés szekerén« és a »Pallas«-nál megjelent »Új versek« című műveim, melyeknek kiadói joga a jelen szerződés megkötéséig a nevezett cégeknél lekötött kiadásai elfogyta után, külön megállapodás nélkül átszáll a Nyugat R.T.-ra.⁵⁸

Bár nem ismerjük a Pallasszal való megállapodás tartalmát, maga a szerződés az 1875. évi XXXVII. törvénycikkben foglalt kereskedelmi törvény kiadói ügyleteket szabályozó 517. §-ra hivatkozik, amely kimondja, hogy „míg a többszörözés végett átengedett munkáknak azon példányai, melyeknek forgalomba helyezésére a kiadó jogot nyert, el nem keltek, a szerző munkájával oly intézkedéseket nem tehet, melyek

⁵⁷ *Ady Endre – Elek Artúrnak* [Párizs, 1910. jan. 22.], *Ady Endre Levelezése III.: 1910–1911*, kiad. VITÁLYOS László, Bp., Akadémiai – Argumentum, 2009, 15.

⁵⁸ OSZK Kt., Analekta lit 110., *Ady Endre szerződése a „Nyugattal”*.

a kiadó kárára lehetnének”.⁵⁹ Ez érinti, ha csak nem létezik erre valamilyen külön megállapodás, a már megjelent művek újrakiadását, a megjelent művekre vonatkozó kiadás jogának másoknak való átengedését, de ugyanúgy az életműkiadásokat vagy a már megjelent művek „valamely gyűjteménybe” való felvételét.⁶⁰ Ady ugyanakkor nem csupán azért nem adhatja el az *Új verseket* a Nyugatnak, mert ezzel sértené a Pallas üzleti érdekeit, de mert egyúttal megvalósítaná az 1884-ben kiadott, szerzői jogról szóló törvény (XVI. tc.), a szerzői jog bitorlásáról (az írói mű többszörözése a jogosult beleegyezése nélkül) szóló 6. §-ának 3. bekezdésében foglalt vétséget egy olyan kiadással, amelyet „a szerző vagy kiadó, a köztük fennálló szerződés vagy a törvény ellenére eszközöl”.⁶¹ Ezen kívül mivel a büntetőjogi következmények az ilyen kiadást létrehozó kiadót ugyanúgy, vagy még inkább terhelték, mint magát a szerzőt, hiszen a jogos tulajdonosnak fizetendő kártérítésen túl az ilyen kiadó akár 1000 Ft-ig terjedő pénzbüntetéssel volt sújtható, és még a raktáron lévő példányokat, valamint az ehhez felhasznált nyomdai eszközöket is elkobozta és megsemmisítette az illetékes bíróság⁶², ezért kiadói szempontból aligha tűnt kockázatmentes kísérletnek belefogni egy ilyen vállalkozásba. Olyannyira nem, hogy például Krúdy Gyulát, műveinek gyűjteményes formában való megjelentetése idején, pontosan azért, hogy elejét vegyék az ehhez hasonló vitáknak, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulattal kötött szerződésének egyik pontja egyenesen annak a kijelentésére kötelezi, hogy mind a *Szindbád ifjúsága*, mind pedig az *Aranykéz utcai szép napok* jogaival már „szabadon” rendelkezik, mert ha mégsem, akkor az említett műveknek az Athenaeumnál megjelenő „ujabb kiadása folytán” esetlegesen felmerülő per esetén „a teljes anyagi és erkölcsi felelősséget” magára kell vállalnia.⁶³ Joggal jelenthető ki tehát, hogy egy mű újbóli megjelentetése a fennálló rendelkezések tükrében akkor is meglehetősen veszélyeket rejtett magában, ha a szerző egyébként minden erre vonatkozó megállapodást gondosan betartott; illetve az ezzel kapcsolatos vitás helyzet csak akkor volt egészen biztosan megelőzhető, ha erről közvetlenül a mű eredeti közrebocsátójával egyeztettek.

Csak hogy a *Négy fal között* második kiadása esetében éppen erre nincsenek – legalábbis közvetlen értelemben vett – információink. A munkálatok megkezdését érintő első adat, egy Tevan Andor által Kosztolányinak eljuttatott szerződéses levél ugyanis eleve egy szóbeli egyeztetésre hivatkozik, amelyen miközben bármi elhangozhatott, Tevannak látszólag ekkor sincs semmi (sem jogi, sem egyéb) problémája azzal, hogy elvileg egy kötet második kiadásának a megjelentetésére készül:

⁵⁹ *Magyar törvénytár. 1875–1876. évi törvénytörvények*, szerkeszti Dr. MÁRKUS Dezső, Bp., Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1896, 201.

⁶⁰ *Uo.*, 201.

⁶¹ *Magyar törvénytár: 1884–1886. évi törvénytörvények*, szerk. Dr. MÁRKUS Dezső, Bp., Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1897, 48.

⁶² Lásd 1884. évi XVI. tc. 19–21. §., *Magyar törvénytár: 1884–1886. évi törvénytörvények*, 51–52.

⁶³ *Krúdy Gyula szerződése az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat között 1928. január 19-én*, OSZK Kt, Fond 3.

Személyes beszélgetésünkre visszatérve megbízom Önt Gustav Meyrink »Orchideen« és »Wachs figuren-kabinett« című novellás kötetéből a ki szemelt novellák lefordításával. Ezért a munkájáért fizetek Önnek 40 koronát nyomtatott ivenkint. [/] A »Négy fal között« című verses kötetének kiadását el vállalom [!] és ezért fizetek Önnek honoráriumképpen 200.– koronát.⁶⁴

Kosztolányi három nappal később már nyugtázza is a szerződés átvételét, de ebben szintén nem esik szó a jogviszonyok esetleges tisztázatlanságáról: „A szerződéses levelet megkaptam, a két kötetet kezdtem és hamarosan küldöm a »Négy fal között«-et.”⁶⁵ Ahogy azokban a levelekben sem történik erről említés, amelyekben a munka állásáról,⁶⁶ vagy éppen a kéziratküldés elmaradásának az okáról ad valamiféle magyarázatot. Mint írja, azért nem küldte még a kötetet, mert a „»Négy fal között« verseinek kiválasztása sok időt vesz igénybe”,⁶⁷ ami ebben a kontextusban azért rendkívül furcsa, mert ha máskor nem, akkor legkésőbb itt eléggé egyértelműen ki kellett volna derülnie, hogy Kosztolányi egyszer már publikált szövegekről beszél. Ennek ellenére arról, hogy a tisztázatlan jogviszonyok bármiféle nehézséget okozhatnának, először csak azt követően történik említés, miután Kosztolányi márciusban elküldi a kötet első nyomtatott kiadását felhasználó kéziratot:

Itt küldöm a »Négy fal között.« kéziratát, melyet, [sic!] a régi kötetemből formáltam ki. Reményen fölül sikerült [sic!] az összeállítás és majdnem úgy szeretem, mint bármelyik új kötetemet. Sokáig késlekedtem. Nagyon sok dolgom volt az új szerkesztőségben [sic!] de végre mégis csak elkészültem. <Arra> [/] Arra kérem önt, hogy megbeszélésünk szerint ugyanabban a formában adja ki, mint a »Mágia«-t, vagy a »Mák«-ot, hogy így az összes verseskönyveim, úgyszólván uniformisban járjanak. A papír, a betűk, a címlap megválasztását az ön ízlésére bízom. A kötet elé néhány soros bevezetőt írtam, az összeállítás különben eléggé világos, pontosan meglapszámoztam a kéziratot és a végére tartalomjegyzéket tettem. [...] Szükségtelen talán felemlítenem, hogy minden vers külön lapra jön. A címlapon csak ennyi: Kosztolányi Dezső Négy fal között. A belső címlapon ugyanez és alatta: második [!] válogatott kiadás.⁶⁸

⁶⁴ *Tevan Andor – Kosztolányi Dezsőnek*, Békéscsaba, 1917. január 25., MTAK Ms 10.420/169., lásd TEVAN Andor *Levelesládájából*, szerk. VÖRÖS Krisztina, Bp., Gondolat, 1988, 157–158. [A továbbiakban rövidítve: TAL.]

⁶⁵ *Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak*, Budapest, 1917. január 28., MTAK Ms 10.420/90.,1r–1v., lásd TAL, 158.

⁶⁶ „A Négy fal közöttet néhány nap múlva küldöm.” *Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak* [Budapest], 1917. január 29., MTAK Ms 10.420/91., 1v., lásd TAL, 159.

⁶⁷ *Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak* [Budapest], 1917. február [21.], MTAK Ms 10.420/92., 1v.; lásd KDLN, 399.)

⁶⁸ *Kosztolányi Dezső és Kosztolányi Dezsőné – Tevan Andornak*, Budapest, 1917. március 11., MTAK Ms 10.420/94., 1–3; lásd TAL, 161.

Első látásra úgy tűnik azonban, hogy Tevant főként a kézirat nyomtatott mivolta ejti zavarba. Ezért is (és mert egyből felismeri az abban rejlő praktikus előnyöket) igyekszik azonnal információkat beszerezni a kötet első kiadójáról:

A »Négy fal között« kötet kézirateit is [ti. KD fényképe mellett] kézhez vettem, s azt rövidesen meg is fogom jelentetni. Mindenesetre legkésőbb pünkösdig piacra kerül a könyv. Kérem értesítsen, hogy korrekúra szükséges-e a kötetből, szeretném [sic!] ha lemondana róla, mert hiszen nyomott kézirat az egész, és gondos korrekturáról felelek<,>. A levonatok ide-oda küldése sok időt vesz igénybe. A »Négy fal között« kötetért járó honoráriumot a mai napon feladtam Önnek. Mindenesetre kérem közölje velem, hogy a kötet első kiadójának nem kell-e tudomásul venni az új megjelenést és hogy nem támaszt[-]e igényt a Pallas ki[a]dóvállalat.⁶⁹

Bár Kosztolányi erre adott válasza nem ismert, az mindenképp árulkodó, hogy 1918 kora tavaszán, egészen pontosan március 12-én – ha hihetünk egyáltalán a békéscsabai kiadó sorainak, aki részben rajta kívül álló okok miatt már többször módosította az időpontokat,⁷⁰ jóllehet a nyomtatás munkálatait nagyjából 1917 júliusára befejezte⁷¹ – a könyv végre forgalomba kerül.⁷²

Felmerül tehát a kérdés, hogy mi az, ami igazán aggodalommal tölthette el Kosztolányi műveinek ekkori kiadóját? Szerencsére rendelkezünk Kosztolányi pályájának ebből az időszakából egy olyan, hasonló eset körüli levélváltásával és az ennek hátterét képező dokumentációval, amely azon túl, hogy feltárja azokat a motivációkat, amelyek meghatározhatták egy második kiadás esetében a válogatás irányelveit, arra nézve is megvilágító erejű lehet, hogy az ilyen szituációkban részt vevő feleknek milyen szempontokat kellett mindenképp szem előtt tartaniuk ahhoz, hogy ne csupán elkerüljenek egy kellemetlen jogi procedúrát, de eközben még a vállalkozás pénzügyi oldala is rentábilis maradjon.

Kosztolányi ugyanis látva az Élet Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, illetve a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság együttműködésének az eredményeként létrejövő *Modern költők* kelendőségét, az ezzel járó anyagi előnyöket szem előtt tartva („szeretném jól megfizettetni”) már 1918 júniusában azzal a kérdéssel

⁶⁹ *Tevan Andor – Kosztolányi Dezsőnek*, Békéscsaba, 1917. március 20., MTAK Ms 10.420/171., 1r.; lásd TAL, 162.

⁷⁰ Vö. *Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak*, Budapest, 1917. június 7., MTAK Ms 10.420/97., 1v., lásd KDLN, 402; *Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak*, Budapest, 1917. június 24., MTAK Ms 10.420/99., 1r., lásd TAL, 164.

⁷¹ *Tevan Andor – Kosztolányi Dezsőnek*, Békéscsaba, 1917. július 4.; MTAK Ms 10.420/172., 1r., lásd TAL, 164.

⁷² *Tevan Andor – Kosztolányi Dezsőnek* [Békéscsaba], 1918. március 2., MTAK Ms 10.420/173., 1r., lásd TAL, 166; vö. még Corvina: *A Magyar Könyvkereskedők Egyletének Közlönye*, 1918. március 30., 44.

fordul Tevanhoz, hogy nem kíván-e annak a mintájára, egy új, hasonló antológia megjelentetésében részt venni, amely „külföldi költők – német, francia, angol, olasz, spanyol – munkáiból” állna.⁷³ Majd miután erre nem érkezik válasz, a következő év elején ismét felteszi a kérdést, immáron bővebben kifejtve, hogy mik is lehetnének egy ilyen kiadás lehetséges opciói:

A *Révai Testvéreknél* kiadott *Modern Költők szintén elfogytak*, ami arra a gondolatra serkent, hogy a könyvet újra kiadjam, még pedig meg[fú]szerezve [?] azokkal a műfordításokkal, melyek azóta készültek. Így a könyv még <f>vonzóbb, vastagabb és érdekesebb lenne. Felteszem tehát Önnek a kérdést, hajlandó-e a *Modern Költőket* kiadni, akár a bővített formában, akár pedig csak azokat az újabb műfordításokat, amelyek azóta összel>együltek?⁷⁴

Tevan számára persze az első lehetőség az igazán vonzó, hiszen így jogosan számolhatott a sorozat körüli egykori hírverés és az ennek köszönhető siker felhajtó erejével,⁷⁵ másrészt egy olyan kiadást nyújthatott, amely tartalmában, azon túl, hogy teljes egészében magában foglalta a régit, felül is múlta elődjét.⁷⁶ Kosztolányi ezt mérlegelve gondolhatta úgy, hogy legalább „6000 koronáért” szeretné eladni a könyv jogait, lévén, hogy egyszer már „bővítetlen” alakjáért „is kétezer koronát” kapott békeidőben „az Élettől, illetve a Révai testvérektől”, amihez képest ennyi a „mai pénzrokkanás idején méltányos és igen kicsi ár”.⁷⁷ Ezt követően veszi kezdetét az az alkufolyamat, amelynek az elején a kiadó először sokallja az árat,⁷⁸ hogy aztán az 1920. május 16-i szerződés értelmében már úgy állapodjanak meg egymással: bár csak az eladásokból keletkező bevétel után járna a szerzőnek 13%, a kiadó mégis minden egyes kötetre (amelyek között szerepel egyébként a *Négy fal között* harmadik kiadása is) egyenként háromezer korona előleget hajlandó kifizetni.⁷⁹ Feltételezhető tehát, hogy Tevannak akkor is megérte belevágni a vállalkozásba, ha az előleggel amúgy jelentős (dupla)

⁷³ Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak, Budapest, 1918. június 10., MTAK Ms 10.420/109., 1r., lásd TAL, 166.

⁷⁴ Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak, Budapest, 1919. február 19., MTAK Ms 10.420/112., 1r., lásd TAL, 167.

⁷⁵ Ezzel kapcsolatban lásd MOL Z 720 – Révai Testvérek, ügyvezetőség, 137. t., 6. csomó: *Az Élet Könyvei sorozatnak az Élet Irodalmi és Nyomdai Részvénytársasággal közös kiadása, 1913–1917.*

⁷⁶ Tevan Andor – Kosztolányi Dezsőnek [Békéscsaba], 1919. február 22., MTAK Ms 10.420/174., 1r., lásd TAL, 168.

⁷⁷ Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak, Budapest, 1910. [helyesen: 1919.] március 1., MTAK Ms 10.420/1r., 1v., lásd KDLN, 430.

⁷⁸ Tevan Andor – Kosztolányi Dezsőnek [Békéscsaba], 1919. március 7., MTAK Ms 10.420/175., 1r., lásd TAL, 170.

⁷⁹ Erre vonatkozólag a megállapodás 3. pontja rendelkezik, lásd *Szerződés*, MTAK Ms 10.420/114., 1r., lásd TAL, 170.

kockázatot vállalt; Kosztolányi pedig így jóval több bevételre számíthatott, mint amennyit a Tevannak való bemondás alapján eredetileg az Élettől kapott.

Csakhogyan valószínűleg Révaiék is ilyesmiben lehettek érdekelték, így amikor Kosztolányi személyesen tőlük érdeklődik a Tevannal közös elgondolásról, megtagadják a hozzájárulást:

Kedves barátom – a Révaiékkal máj [th!] napig tárgyaltam s most megkaptam a döntést, mely tagadó: semmi esetre se engednek ki a kötelezettségből, noha az Élet könyvkiadócégnak adtam el <kor> a könyvem, ez a könyvkiadó cég pedig azóta megszűnt s tudtom nélkül rájuk ruházta összes jogait. Mit tegyek? Ők pörrel fenyegetődznek, ha megjelentetem, holott anyagi károm könyvem paragon heverése.⁸⁰

Mint kiderül, Kosztolányi nem csupán rosszul mérte fel a könyv piaci helyzetét, amennyiben az első kiadásnak még elvileg létezhetek raktáron lévő példányai, de Révaiéknak a további megjelentetéshez, szintén opciós joguk volt. Mentőötletként ezért újra felmerült egy önálló, második kötet kiadásának az elképzelése, amellyel viszont az volt a probléma, hogy Révaiék az elsőt, amely egyértelműen kapcsolatban állt volna a későbbivel, csak akkor voltak hajlandók kiadni, amikor a nyomdai munkálatokhoz szükséges mennyiségű papírjuk már összegyűlt.⁸¹ Ráadásul Tevan számára – a fenti okok miatt – a megoldásnak ez a formája nem is elfogadható. Elsőként ezért azt javasolja Kosztolányinak, hogy vigye kenyértörésre a dolgot, mivel egy olyan szerződés, amelynek ellenében a kiadó „belátható időn belül meg sem” akarja jelentetni a könyvet, eleve nem érvényes, s amennyiben bírói döntésre kerülne a sor, „a pert velük szemben” egészen biztosan „megnyerné”.⁸²

Az 1875. évi kereskedelmi törvény amúgy tényleg kimondja, hogy a kiadó a rendelkezésére bocsátott kéziratot „többszörözni és kellően forgalomba helyezni tartozik”,⁸³ és nem szabhat meg olyan árat, amely „a munka kelendőségének ártana”.⁸⁴ Ha akármelyiket mégis megtenné, akkor a szerző kártérítési igénnyel léphet fel, vagy a szerződéstől egyszerűen „elállhat, mintha az meg sem köttetett volna”.⁸⁵ De annak ellenére, hogy Tevan Kosztolányinak adott tanácsa ily módon minden bizonnyal megállta volna a helyét, ő mégis inkább egy másik lehetséges utat lát biztosabbnak,

⁸⁰ *Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak* [Budapest], 1920. november 14., MTAK Ms 10.420/127., 1–2., lásd TAL, 179. A sorozat nevében a szerződéseket ellenjegyző Szabó László egyébként még azok megkötésének a napján, egy záradékban átruházta a jogokat a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság javára, vö. például MOL Z 720 – *Révai Testvérek, ügyvezetőség*. 137. t., 6. csomó, 77r.

⁸¹ *Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak* [Budapest], 1920. november 14.

⁸² *Tevan Andor – Kosztolányi Dezsőnek* [Békéscsaba], 1920. november 30., MTAK Ms 10.420/180., 1r., lásd TAL, 180.

⁸³ *Magyar törvénytár: 1875–1876. évi törvények*, 519. §., 200.

⁸⁴ *Uo.*, 520. §., 202.

⁸⁵ *Uo.*, 523. §., 202.

valószínűleg azért, mert (miközben látszólag Kosztolányinak adja a döntés jogát) ezen a módon elejét tudnák venni egy hosszúra nyúló pereskedési folyamatnak, és ezzel jelentős mennyiségű időt megspórolva a lehető leghamarabb piacra dobhatnák a *Modern költőket*. Mint ugyanabban a levélben írja, szerinte másképpen is túl lehetne járni Révaiék eszén:

Ön összeállítja az új Anthológiát s ebbe beleveszi a jobbkat és népszerűbbeket a régi Anthológiából [sic!] Ebben az esetben a könyv nem az, amit Ön az <é>Életnek adott el, viszont a publikum szempontjából épen [sic!] azt a célt fogja szolgálni, mint az eredeti kötet. Tudomásom van például arról, hogy a könyvet sokan azért vették meg, mert Poe Edgár Hollója benne van. Ha például ezt és ehhez [sic!] hasonló verseket belehelyez a kötetbe, úgy belemegyek abba, hogy új Anthológiát jelentessünk meg. Ez esetben kérem haladéktalanul összeállítani az anyagot s hozzám postán elküldeni, az érte járó honoráriumot a kézirat vétele után küldöm.⁸⁶

Ami tehát elvileg lehetőséget teremtett Tevan számára egy ilyen elkerülő manőver megvalósításához, az elsősorban annak köszönhető, hogy az ekkor érvényben lévő szerzőjogi törvény inkább „a szerzőnek szellemi termékekre vonatkozó értékesítési jogát” védte,⁸⁷ és nem vagy csak minimális javaslatot nyújtott a tulajdon fogalmának a szellemi termékekben való megjelenésének a tisztázására. A korabeli jogértelmezések szerint például „a szerző jogának természetes alapja” kimerül pusztán abban „a művészi *alak*”-ban, „amelyben a szerző azt fixirozta”.⁸⁸ Vagyis mivel a Tevannal közösen tervbe vett *Modern költők* valóban nem azonos azzal, amely az *Életnél* megjelent, így Révaiék elvileg tényleg nem emelhetek volna kifogást a vállalkozással szemben. Más szóval, ha Kosztolányi kellő mértékben megváltoztatja kötetének a tartalmát, akkor a *Modern költők*nél éppúgy, mint a *Négy fal között* vonatkozásában, minden látszólagos azonosság ellenére is új műről beszélhetünk.

Erre egyébként a törvény alkotóinak eredeti szándéka is módot ad. A német szerzői jogi törvény kazuisztikus vonásokat kiküszöbölő természetét taglaló Arany László például megjegyzi, hogy egy gyűjtemény, „annyiban lesz tulajdona a gyűjtőnek”, „a mennyiben saját irodalmi munkásságának nyomát reá tette [...]” Majd hozzáteszi: a gyűjtemény *egészében véve övé*” (és ebben a tekintetben Kosztolányi eljárása joggal hasonlítható egy ilyen típusú szerkesztő tevékenységéhez), de – a tanulmány eredeti példájánál maradva – az annak alapját képező egyes népmesék vagy közmondások már nem. Következésképp „[m]ások műveiből kivonatot, kompilációt szerkeszteni”

⁸⁶ *Tevan Andor – Kosztolányi Dezsőnek* [Békéscsaba, 19]20. november 30., MTAK Ms 10.420/180.; 1r., lásd TAL, 180.

⁸⁷ Dr. KENEDI Géza, *A magyar szerzői jog: Az 1884: XVI. törvénycikk rendszeres magyarázata, valamint a vele egybefüggő törvények és rendeletek*, Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1908, 31.

⁸⁸ *Uo.*, 32.

is „csak oly föltétel alatt szabad, ha a szerkesztő maga is némi írói munkásságot fejt ki, a kiválasztásban, rendezésben, formában vagy előadásban. Az így készült munka egészben véve a szerző tulajdonává válik; részletei, természetesen, nem.”⁸⁹ Más szóval, ha a Kosztolányi által az első kiadásból átemelt (jelentősen megrostált és új összefüggésbe helyezett) szövegek önmagukban és egyenként még világosan a Pallas tulajdonát is képezik, az a forma, amelynek létrejötte során Kosztolányiból előbb gyűjtő-szerkesztő, majd a törvény szerinti értelmében ismét szerző válik, már teljes joggal annak a kiadónak a tulajdona, aki a kéziratnak ilyenét előállításával megbízta.

De mi az akkor, ami Tevant ennek ellenére zavarni kezdi Kosztolányi kötetének a kéziratában, olyannyira, hogy végül felmerült benne annak a félelme, a Pallas esetleg jogos igényt támaszthat velük szemben az új kiadás megjelenésekor? Ennek magyarázata alighanem a kötet elé készített néhány soros bevezetőben található.

Kosztolányi ott egyrészlől a kereskedelmi törvény már idézett passzusának az 517. §-ra hivatkozik: „A »Négy fal között« című verses könyvem tíz évvel ezelőtt, 1907-ben jelent meg, huszonegy éves koromban. Kiadóm felszólítására újra sajtó alá rendeztem régi verseimet, melyeknek első kiadása már annak idején elfogyott és könyvesboltokban évek óta nem kapható.”⁹⁰ Miközben ez a kijelentés csak részben igaz, hiszen még 1916-ból is van olyan adatunk, amelyben könyvkereskedések keresnek eladás céljából az NFK1-ből kifejezetten új példányokat,⁹¹ és erről ha más nem, Tevan biztosan tudott, arra mindenképpen alkalmas, hogy a jogi diskurzuson belül igazolja a szerző és a kiadásban közreműködők jóhiszeműségét. Amennyiben meg vannak győződve arról, hogy az első kiadás példányai mind elfogytak, akkor azt is joggal feltételezheték, hogy a jelenlegi nem sértheti a Pallas érdekeit. Erre egyébként az 1884-es szerzői jogi törvény 19. §-a szintén módot ad: „Ha a cselekmény elkövetőjét sem szándékosság, sem gondatlanság nem terheli, büntetésnek helye nincsen.”⁹²

Nem véletlen, hogy Kosztolányi a bevezető második felében, az általa használt igeidő ambivalenciájának köszönhetően, már meglehetősen kétértelműen fogalmaz a jelenlegi kötet régivel alkotott viszonyáról: „Ugy állítottam össze ezt a kötetet, mellyel először jelentkeztem, hogy jellemezze akkori költészetemet, és a kort, mely az újmagyar [!] irodalom forradalmi kora volt.”⁹³ Egyfelől tehát nem lehet tudni, hogy a szerkesztés múlt idejét jelző ige pontosan mire, az első kiadásra vagy a jelenlegire vonatkozik-e (amely az azonos cím ellenére jelentősen eltér tartalmában az előbbbitől). Hiszen az sem kizárt, hogy azok, akiknek járt már a kezükben a *Négy fal között* Pallas-féle változata, az abban található olyan összefoglaló elnevezések láttán, mint *A Budapest-ciklusból*, eleve egy olyan válogatás eredményeként létrejövő gyűjtemény struktúrája jutott az eszükbe,

⁸⁹ ARANY László, *Az írói és művészi tulajdonjogról*, Budapesti Szemle, X. kötet, 19–20. sz., 239.

⁹⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Négy fal között: Verseik*, Békéscsaba, Tevan, é. n. [1918], 5. [A továbbiakban rövidítve: NFK2.]

⁹¹ Corvina: A Magyar Könyvkereskedők Egyletének Közlönye, 1916. december 20., 159.

⁹² *Magyar törvénytár: 1884–1886. évi törvények*, 51.

⁹³ NFK2, [5.]

amelynek darabjai eredetileg is csupán reprezentatív jellegűek voltak a szerző adott időszakának a költészete szempontjából. Másfelől a látszat mindenképpen csal. Kosztolányi valószínűleg nem (csak) azért játssza el a jogi értelemben vett jóhiszemű ember szerepét, hogy megússzon egy ellene irányuló, esetleges bírósági procedúrát. Sokkal inkább az a célja, hogy az olvasó elhiggye, tényleg ugyanazt az egykori könyvet veheti kézbe, annak ellenére, hogy valójában egy egészen másikat kap. De ettől az állítás szintjén még létrejön a két kiadás azonossága, amely érthető módon kelthette fel Tevan Andor aggodalmát. Amikor viszont igazi jogi szituációról van szó, akkor már ő sem habozik kijelenteni, hogy a kötet eredetileg a Pallasé. Így például amint az *Athenaeum Modern Könyvtárának* a sorozatszerkesztője majd másfél évvel a második kiadás megjelenése után arra hívja fel a figyelmét, hogy nagy kellemetlenségnek néznek elébe, ha *A szegény kisgyermek panasza*i vagy az *Őszi koncert* kötetein nem tüntetik fel, hol jelentek meg először, rögtön arra kéri Tevant, járjon így el, azaz szedesse ki a könyvek végére, egy „önálló lapra” ugyanezt, többek között a *Négy fal között* esetében is, egyértelműen a Pallast jelölve meg a kötet első kiadójául.⁹⁴ Ezzel Kosztolányi egyértelműen belép azoknak a szerzőknek a sorába, akik különféle (a jelen esetben valószínűleg egyszerre jogi, üzleti és esztétikai) okokból úgy hozzák létre különféle köteteik azonosságát, hogy azok valójában radikálisan eltérnek egymástól; vagy éppen különbséget feltételeznek, jöhetnek, éppen, hogy azonosak.⁹⁵

A helyzet ellentmondásosságát mutatja, hogy amikor végül 1931-ben, hosszú vita után Kosztolányi át kívánja vinni a Tevannál megjelent szövegeit a Geniusszal közösen tervezett életműkiadásba, Tevan előbb „kiadási jog megtérítést” kér a *Négy fal között* vonatkozásában is.⁹⁶ A békéscsabai kiadó tehát legalább jogi értelemben, de úgy egészen biztosan, önálló kötetként tartotta számon a nála forgalomba hozott változatot a Pallas edíciójához képest. Majd mivel erre sem Kosztolányinak, sem új kiadójának nem volt meg az anyagi bázisa, és ezért az utóbbiak arra kérték, hogy „legalább részben, legalább válogatottan”, úgy, hogy a nála megjelent szöveget „50–60% ban [...] – ide-oda, más címek alatt”⁹⁷ átmenthessék az új kiadásba, Tevan a nála lévő példányoktól, inkább nyomott áron, de legalább a veszteségeit mérsékelve, egy összegben megszabadul.⁹⁸ Nyilvánvalóan azért teszi ezt, hogy ne játszassák el vele ugyanazt a játékot, amelyet egykor ő és Kosztolányi a Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársasággal. Méghozzá minden jel szerint büntetlenül.

⁹⁴ „*Négy fal között* (Pallas kiadás<a>.)”, *Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak* [Budapest, 1920 május közepe után], MTAK Ms 10.420/154., 1r.; TAL, 171.

⁹⁵ BEZECZKY GÁBOR, *Az elbeszélés ciklus poétikája*, Literatura, 2003/2, 195.

⁹⁶ *Tevan Andor – Kosztolányi Dezsőnek*, Békéscsaba, 1931. február 20., MTAK Ms 10.420/187., 1r., lásd TAL, 196.

⁹⁷ *Kosztolányi Dezső – Tevan Andornak* [Budapest], 1931. augusztus 9., MTAK Ms 10.420/149., 1r–1v.; KDLN, 626.

⁹⁸ *Tevan Andor – Kosztolányi Dezsőnek* [Békéscsaba], 1931. november 4., MTAK Ms 10.420/190., 1r.; TAL, 200–201.

PÉTER ZÁKÁNY TÓTH

“Everything is a minute, everything is a banknote”
The Interplay of Legal and Economic Discourses in the Shaping
of Dezső Kosztolányi’s First Volume

The paper aims to answer the question how legal and economic environment shapes literary *oeuvres*. The possible impact is investigated in the relationship of the first and second editions of *Within Four Walls (Négy fal között)*, Dezső Kosztolányi’s first collection of poems. The importance of this interrelation can be opposed to Ady’s oft-quoted criticism, “Kosztolányi is a literary author.” If the reason behind Kosztolányi being compelled to radically rearrange the second edition of his book was that the first edition was basically not self-published, then the economic environment of literary works cannot only be considered an implicit and unspoken factor of the autonomy of literature but a condition having direct influence on literary compositions.